ССРИ Али Советинин сессијасы

Совет халгы доггузунчу бешиллијин дөрдүнчү, мүәјјәнедичи илини сијаси фәаллыг вә әмәк чошгунлуғу илә баша чатдырыр. Совет адамларынын зәрбәчи, јарадычы әмәји өлкәнин халг тәсәррүфатынын даһа да инкишафыны тә'мин етмиш, коммунизмин мадди-техники базасынын јарадылмасында ирәлијә доғру бөјүк аддым атмаға имкан вермишдир. Сов.ИКП-нин тарихи XXIV гурултајынын е'лан етдији хәтт—халгын мадди вә мәдәни һәјат сәвијјәсини хејли јүксәлтмәк хәтти даим конкрет ишләрдә тәчәссүм тапыр. Партија вә Совет дөвләти партијанын XXIV гурултајынын гәбул етдији сүлһ програмыны ардычыл вә фәал сурәтдә һәјата кечирирләр.

Советләр өлкәси бешиллијин ахырынчы илинин астанасындадыр. Сов.ИКП Мәркәзи Комитәсинин декабрын 16-да кечирилмиш пленуму 1975-чи илдә ССРИ халг тәсәррүфатынын инкишафына даир Дөвләт планынын вә ССРИ-нин Дөвләт бүдчәсинин лајиһәләрини мүзакирә етмиш вә әсасән бәјәнмишдир. Пленумда бөјүк нитг сөјләјән Сов.ИКП МК-нын Баш катиби Л. И. Брежнев јолдаш демишдир: «1975-чи илдә өлкәнин гаршысында чох бөјүк игтисади, сијаси вә бејнәлхалг әһәмијјәти олан вәзифәләр дурур. Бүтүн партијаны, бүтүн халгы бу вәзифәләрин јеринә јетирилмәси үчүн ајаға галдырмаг, партија фәалларыны руһландырмаг лазымдыр, она наил олмаг лазымдыр ки, бешиллик планы тамамилә вә артыгламасилә јеринә јетирмәк уғрунда мүбаризә һәр бир коммунистин, һәр бир зәһмәткешин әсил дахили, шәхси тәләбатына чеврилсин».

Пленум әмин олдуғуну билдирмишдир ки, партија, совет, һәмкарлар иттифагы вә комсомол тәшкилатлары, өлкәнин бүтүн зәһмәткешләри бешиллијин јекун или тапшырыгларынын вахтындан әввәл јеринә јетирилмәси уғрунда сосиализм јарышыны даһа да кенишләндирәчәк. Вәтәнимизин гүдрәтини даһа да мөһкәмләндирилмәси, совет халгынын рифаһынын дурмадан јахшылашдырылмасы ишиндә јени мүвәффәгијјәтләр газаначаглар.

Чохмилләтли совет халгынын елчиләри — ССРИ Али Советинин депутатлары декабрын 18-дә Бөјүк Кремл сарајына Сов.ИКП МК пленумунун гәрарларыны мүвәффәгијјәтлә јеринә јетирмәк мәгсәдини дашыјан ишкүзар, конкрет тәклифләрлә кәлмишдиләр. Бурада доггузунчу чағырыш ССРИ Али Советинин икинчи сессијасы ишә башлады.

Сәһәр саат 10-да Иттифаг Советинин сәдри депутат А. П. Шитиковун сәдрлији илә Иттифаг Советинин вә Милләтләр Советинин биринчи биркә ичласы ачылды.

Депутатлар вә гонаглар Л. И. Брежнев, А. А. Гречко, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, Д. Ә. Кунајев, К. Т. Мазуров, А. Ј. Пелше, Н. В. Подгорны, Д. С. Полјански, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, В. В. Шербитски, П. Н. Демичев, П. М. Машеров, Б. Н. Пономарјов, Ш. Р. Рәшидов, Г. В. Романов, М. С. Соломентсев, Д. Ф. Устинов, В. И. Долких, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев јолдашлары ајаға галхыб курултулу вә сүрәкли алгышларла гаршыладылар.

Депутатлар сессијанын ашағыдакы күндәлијини јекдилликлә тәсдиг етдиләр:

1. Латвија ССР-дән ССРИ Али Совети Рәјасәт Һеј'әтинин сәдр мүавини сечилмәси һаггында.
2. 1975-чи илдә ССРИ халг тәсәррүфатынын инкишафына даир Дөвләт планы һаггында.
3. ССРИ-нин 1975-чи ил Дөвләт бүдчәси вә ССРИ-нин 1973-чү ил Дөвләт бүдчәсинин јеринә јетирилмәси һаггында.
4. ССРИ Али Совети Рәјасәт Һеј'әти Фәрманларынын тәсдиг едилмәси һаггында.

Сессијанын иш гајдасы да тәсдиг олунду.

Латвија ССР-дән депутатларын тапшырығы илә чыхыш едән депутат А. Е. Воссун тәклифи илә Али Совет Латвија ССР Али Совети Рәјасәт Һеј'әтинин сәдри депутат П. Ј. Страутманиси Латвија ССР-дән ССРИ Али Совети Рәјасәт Һеј'әти сәдринин мүавини сечди.

ССРИ Назирләр Совети сәдринин мүавини, ССРИ Дөвләт План Комитәсинин сәдри депутат Н. К. Бајбаков күндәлијин икинчи мәсәләси үзрә «1975-чи илдә ССРИ халг тәсәррүфатынын инкишафына даир Дөвләт планы һаггында» мә'рузә етди.

ССРИ малијјә назири депутат В. Ф. Гарбузов күндәлијин үчүнчү мәсәләси үзрә «ССРИ-нин 1975-чи ил Дөвләт бүдчәси вә ССРИ-нин 1973-чү ил Дөвләт бүдчәсинин јеринә јетирилмәси һаггында» мә'рузә етди.

А. СӘҺҺӘТ—ДРАМАТУРГ

АББАС СӘҺҺӘТ

100

А. СӘҺҺӘТ Азәрбајчанын көркәмли сәнәткарларынын халг тәрәфиндән гијмәтләндирилмәсини, онларын вахташыры јад едилмәсини арзуламыш, лакин чох заман буну көрмәдији үчүн дәриндән кәдәрләнмишдир. Каш ки, о инди сағ олајды, чаризмин вә јерли мүлкәдар-буржуа һөкмранлығындан гуртулмуш халгымызын нәинки дикәр көркәмли сәнәткарлара, еләчә дә Сәһһәтин өзүнә нечә сәмими һөрмәт бәсләдијини көрәјди! Әсәрләринин совет дөврүндә дәфәләрлә чап едилмәсинин, она һејкәл учалдылмасынын, дүнјаја кәлмәсинин 100 иллији мүнасибәтилә кечирилән кениш тәдбирләрин, шәнликләрин шаһиди ола иди!

А. Сәһһәт XX әср әдәбијјат тарихиндә ичтимаи-әдәби јүксәлиш уғрунда чалышмыш јазычылардан биридир. О, јарадычылығындакы бә'зи зиддијјәтләр вә мәһдудијјәтләрлә бирликдә, дөврүнүн әсасән мүтәрәгги, һуманист вә демократик-маарифчи јазычылары силсиләсинә мәнсубдур. Сәһһәт оријинал јазычы вә тәрчүмәчи, һәким вә мүәллим олараг, бүтүн енержисини зәһмәткеш Азәрбајчан халгынын ишыглы кәләчәји уғрунда мүбаризәјә верирди.

Бир јазычы кими Сәһһәтин јарадычылығы чохчәһәтлидир: ше'р, нәср, драматуркија, публисистика, әдәбијјатшүнаслыг... Индијәдәк мүәллифин һәмин саһәләрдән һәр бириндә көстәрдији фәалијјәт барәдә ајрылыгда аз ја чох јазылмыш, тәдгигат апарылмышдыр. Јалныз бириндән башга. О да Сәһһәтин драматуркијасыдыр. Доғрудур, елми тәдгигат вә популјар мәгаләләрдә бә'зән мүәјјән мәсәләләрлә әлагәдар пјесләрин ады чәкилир, онлардан мисаллар кәтирилир, амма бүтөв шәкилдә, спесифик бир саһәнин әсәрләри кими тәдгиг вә тәһлил олунмурлар. Әслиндә исә бунлар јазычынын истәр идеја истигамәтини, истәр јарадычылығындакы жанр мүхтәлифлијини, истәрсә дә сәнәткарлыг мәһијјәтләрини өјрәнмәк бахымындан чох марагалыдыр.

Сәнәтшүнаслар онун дөрд пјесини нәшр етдирмишләр: 1—«Јохсуллуг ејб дејил». Әсәр ики пәрдәлидир, илк дәфә 1912-чи илдә китабча шәклиндә чапдан чыхмышдыр. 2—«Нефт фантаны». Әсәр бир пәрдәлидир, бу да һәмин илдә нәшр олунмушдур. 3—«Чәһаләт сәмәрәси јахуд бир јетимин хошбахтлығы». Бу әсәр дә бир пәрдәлидир, һәмин илдә јазылыб, 1914-чү илдә китабча шәклиндә бурахылмышдыр. Нәһајәт, 4—«Тағы вә Нағы». Тәдгигатчыларын мә'луматына көрә, бир пәрдәли бу пјес илк дәфә 1935-чи илдә чыхан китабына салынмышдыр. Мүәллифин өзү ики әввәлинчи әсәри барәдә јазыр ки, бунлар игтибасдыр. Биринчиси А. Островскинин, икинчиси А. Абелјанын ејни адлы әсәриндән. Чохлары инди дә «игтибас» сөзүнү сәрбәст тәрчүмә кими баша дүшүр. Јә'ни ки, әслиндә, әсәрин мүәллифи ајры адамдыр, игтибасчы исә анчаг тәрчүмәчидир. Һагигәтдә исә белә дејил. «Игтибас» әрәб сөзүдүр, дилимизә чохдан дахил олуб ишләнмәкдәдир, башлыча мә'насы нәдән исә истифадә етмәк, нәји исә алмагдыр. Дикәр мә'насы јенә буна јахындыр—бир фикрин мәзмунуну башгасындан көтүрмәк. Русча буна «заимствование» сөзү мүвафигдир. Әдәбијјатда бу јалныз оријинал јарадычылыг просеси кими анлашылыр. Мисал үчүн, биз гәсдән драматуркијанын даһи бир нүмајәндәси Шекспирә мүрачиәт едирик. Алимләр тарихи мүгајисәләрлә гәти көстәрмишләр ки, о, јарадычылығынын нәинки әввәлләриндә, һәтта ән јетkin дөврүндә мәшһур пјесләринин әксәријјәтини о вахта гәдәр мөвчуд олан бәдии әсәрләрин мәзмуну, јахуд сүжетләри әсасында јазмышдыр. Интаһасы, Шекспир бунлары өз дүнјакөрүшүнә, гаршысына гојдуғу амал, мәгсәдә вә сәнәткарлыг мәһијјәтләринә үјғун сурәтдә јенидән ишләмиш, оријинал драм нүмунәләри јаратмышдыр. Бу нөв бөјүк вә кичик мисалларын сајыны артырмаға еһтијач јохдур. Лакин Сәһһәтин игтибасларынын оријиналлығына даир бурада бә'зи дәлилләр кәтирмәк ваҹибдир.

«Јохсуллуг ејб дејил» пјесиндән башлајаг. А. Островскинин ејни адлы драмы үч пәрдәлидир вә орада 14-дән чох адам иштирак едир. Әкәр Сәһһәтин игтибасы тәрчүмә олсајды, онда пәрдәләр вә иштиракчылар бир-биринә там үјғун кәлмәли иди. Амма Сәһһәтин һәмин игтибасы ики пәрдәлидир вә чәми дөрд иштиракчысы вар. Јазычынын көркәмли тәдгигатчысы К. Талыбзадә онун 1950-чи илдә чыхан китабына вердији гејдләрин бириндә бу игтибасла әлагәдар јазмышдыр: «Сәһһәт ади нәсрчилик јолу илә кетмәјәрәк, игтибасла јаздығы сурәтләрә јени кејфијјәтләр әлавә етмишдир (Һачы Дәмир, Јусиф)». Әсәр бүтүнлүкчә Островскинин пјесиндән фәргләнир. Чүнки Һачы Дәмир тачир Гордеј Карпович ејни олмадығы кими, онун гардашы Сәфәр дә Лјубим Торсов дејилдир. Сәфәр ејш-ишрәт вә исрафчылыг үзүндән сәфаләтә уғрајан, бир гарын чөрәјин вә бир удум ичкинин әсири олан үмидсиз, бәдбин мәхлугдур. Сәһһәт бир Азәрбајчан јазычысы кими әтраф мүһити мүшаһидә едәрәк, Сәфәр типли адамлары мәһз бу сәчијјәдә көрмүш вә чанландырмышдыр. Лјубим Торсова кәлинчә, о, ајры тәбиәтли адамдыр. Рус әдәбијјаты тарихчиләри онун симасында М. Горкинин «Һәјатын дибиндә» пјесиндән романтик әһвал-руһијјәли Сатинин бир нөв сәләфини көрүрләр. Јусиф исә приказчикдән (Митјадан) чох. Һачы Дәмирин јазы-позу ишләрини апаран ачыг фикирли, реал дүшүнчәли бир кәнч мирзәдир... Ајдын олур ки, Сәһһәт мәшһур рус драматургунун әсәриндәки бир сужет хәттиндән үмуми шәкилдә истифадә етмиш, әслиндә мүстәгил характерләрә, композисијаја вә ифадә тәрзинә малик пјес јаратмышдыр. Нәһајәт, буну да әлавә етсәк ки, Сәһһәтин бу пјеси нәзмлә јазылмышдыр, о заман әсәрин әслә тәрчүмә олмадығына зәһни чәһәтдән дә һеч бир тәрәддүд јери галмаз.

Биз «Нефт фантаны» сәһначилијинин дә белә игтибас сәчијјәси дашыдығы барәдә хејли сөһбәт ача биләрик. Белә етсәк, бурада башлыча бир мәсәләдән—Сәһһәт драматуркијасынын бә'зи мәзијјәтләрини арашдырмаг мәсәләсиндән узаг дүшәрик.

Сәһһәтин јарадычылығына инкишаф бахымындан јанашылдыгда драм әсәрләри сүбут едир ки, о, 1910—1911-чи илләрдән башлајараг, романтизмдән реализмә доғру күчлү бир кечид дөврүнү јашамышдыр. Шүбһәсиз, Сәһһәт, әсасән, романтизм принсипләринә риајәт етдији заман да бә'зән реалистчәсинә тәсвирләрә бигане галмамышдыр. Мүтәрәгги романтикләрин әсәрләриндә белә һаллара тез-тез раст кәлирик. Ахы, онлар һәјатын мәһз конкрет һадисәләрини гәләмә алмагла чәмијјәтә романтик әдәби-бәдии мүнасибәт бәсләјир, учалыға, ирәлијә, кәләчәјә чағырырлар. Сәһһәт дә белә һәрәкәт едирди. Амма о, кетдикчә даһа дәгиг сурәтдә баша дүшүрдү ки, 1905-чи ил ингилабындан сонра әтрафындакы аләмә көзүнү јенидән ачан Азәрбајчан халгыны гәти ојатмаг вә ајаға галдырмаг үчүн сатира вә јумор силаһына әл атмаг лазымдыр. Билавасите халга мүрачиәт етмәли, онун ичтимаи мәишәтини, аилә күзәраныны, мә'нәвијјатыны әсасән реализм мөвгејиндән чанландырыб, өзүнә көстәрмәклә јарамазлыглардан гуртулмаға сәсләмәлидир. Буна көрә дә Сәһһәтин театр вә драматуркијаја мејли тамамилә ганунидир. Чүнки мәһз театр сәһнәси, кениш күтләләрлә билавасите әлагә сахламаға имкан верир. Халг сәһнәдә өз реал вәзијјәтинә јазычынын әсәринә мәхсус спесифик идеја-бәдии мөвгедән тамаша едир, мүәјјән нәтичәләр чыхарыр. Сонракы илләрдә реализм Сәһһәтин тәкчә драмларында дејил, үмуми јарадычылығында даһа да мөһкәмләнир. Драмларында исә бу јарадычылыг үсулу нисбәтән габарыг шәкилдә нәзәрә чарпмагдадыр.

Драмларын дөрдүнү дә бирләшдирән реализм башлыча олараг сатира формасында тәзаһүр едир. Сатира—ичтимаи бәлалара вә шәхси гүсурлара, нөгсанлара гаршы јазычынын барышмаз мүнасибәтинин ифадәсидир. Һәмин мүнасибәт пјесләрин мөвзуларына үјғун сурәтдә мүхтәлиф сәчијјәли, мүхтәлиф истигамәтлидир. «Јохсуллуг ејб дејил»дә 70 јашлы, сонсуз Һачы Дәмирин симасында сәрвәтә дә сонсуз алудәлик, адамларын мал вә мүлкүнү мәнимсәмәкдә ишләдилән сахтакарлыг, фырылдагчылыг, вәһшичәсинә әзбаншылыг тәнгид һәдәфинә чеврилмишдир. Һачы кечмиш әмәлләриндән утанмајараг, јенәчә мирзәлијә көтүрдүјү Јусифи дә чинајәткарлыға чәкмәк истәјир. Кәмәјә кәлән доғма гардашы Сәфәри говдугдан сонра Јусифә дејир:

Јусиф, бу күн бир јахшы
фикр етмишәм,
Ағсубајлы Әһмәдбәј
ешитмишәм,
Бир аз пул истәр едә
муамилә,
Артыг тәнзил илә бир
нечә илә.
Фикрим одур ону
чағырым гонаг,
Аз пул вериб кәндини
кирәв алаг.
Вә'дә тамамында иши
дүзәлмәз,
Нә ки, фә'рин, әслин дә
верә билмәз.
Илдән-илә ишиниб артар
тәнзили,
Тәәләрәм настојкајла
вексили...
Ахшам олмаг тез кәл
бизә шам елә,
Јаз кағызыны, иши тез
тамам елә.

Һачы ағзындан буну да гачырдыр:

Бир аз да гәли пулум вар
һеч билинмәз,
Верәрәм она. хәрчләнә
ја хәрчләнмәз.
Һазыр вексил кағызы
вар, јазарыг,
Онун үчүн бир дар гују
газарыг.
Гәли пулу верәрик она
тәнзилә,
Һәмин бунда тез
го'дувүр вексилә.
Сонра кетсин һа
чығырсын, бағырсын,
Һәр нә кәлсә әлиндән, [illegible]
гајырсын.

Һадисәләрин инкишафы објектив сурәтдә көстәрир ки, буржуа-мүлкәдар чәмијјәтиндә бу чинајәтләрин гаршысыны алмаг чәтин мәсәләдир. Чүнки бу чәмијјәт өзү ичтимаи әдаләтсизлик вә һүгуг бәрабәрсизлији үзәриндә гурулмушдур. [illegible] нун рәсмијјәтчилији дә, [illegible] санларын бир-бири илә [illegible] ли мүнасибәтләри дә [illegible] тә табе едилмишдир. Бу [illegible] көрә пјесдә Јусифин, Сәфәрин вә Әһмәдбәјин күчү [illegible] чатмыр. Һачынын пулуна да, өзүнә дә [illegible] узаглашырлар. XX әср Азәрбајчанынын тичарәт [illegible] тинә үјғун олан бу әсәр сатира кәскин ифшаедичи тәрзи дашыјыр. Чох [illegible] ки, мүәллиф [illegible] ифшаја јалныз бир јолла—тәкчә јарамазлыглары [illegible] јолу илә [illegible]. Һадисә вә инсанларын тәсвиринә мүтәрәгги, [illegible] мократик көрүшләриндән [illegible] негатив дејил, [illegible] тив мөвге тутур, ифшаедичи мүсбәт образлар да јарадыр. Һаггында данышдығымыз пјесдә Јусиф белә образ[illegible]. О, Һачынын икиүзлүлүјүнү, зәһирән «мө'мин» вә дахилән вәһши тәбиәтли олдуғуну јахшы ајырд едир, [illegible] елә гурур ки, тәзә [illegible] фырылдагларынын үстү ачылыр, Һачынын тәләси [illegible] галыр. Јусиф гулдугдан [illegible] тинә елиб кедәркән бу сөз[illegible]ри бир силлә кими үз[illegible] чырпыр:

Бир фикр елә јетмиш[illegible]
чатмыш јашын[illegible]
Огул, ушағын јох, [illegible]
[illegible] башын[illegible]
Бир гәшикдир сәнин [illegible]
[illegible]
Кечә, күндүз фикрин, [illegible]
сәнәтин, [illegible]
Бунун-онун малын
мәнимсәмәкдир[illegible]
Бир фикр елә өзүн, [illegible]
демәкдир[illegible]
Мәкәр јохдур сәнин [illegible]
абурун[illegible]
Туталым ки, олдун да
Гарун[illegible]
Сәндән сонра кимин [illegible]
галачаг?
Арвадыны бир башгасы
алачаг!
Дөвләтинә саһиб олуб
јејәчәк,
Руһун үчүн мүхәммәс[illegible]
дејәчәк!

«Јохсуллуг ејб дејил» [illegible] пјеси мелодрама јох, [illegible] бир сатирадыр. Әлбәттә, [illegible] рада инсанларын мәнфи [illegible] мүсбәтлији онларын һал[illegible] фәрди мәишәтләриндә вә [illegible] лагларында ахтарылыр.

Сәһһәтин о бири пјесләр[illegible] дә исә мөвзуларын ичти[illegible] даирәси нисбәтән даһа [illegible] кенишләнир вә дәринләш[illegible]. Бу чәһәтдән мүәллифин икинчи игтибас әсәри о[illegible] «Нефт фантаны» марагл[illegible]дыр. Әһвалат Бакынын [illegible] лаханы кәндиндә, [illegible]. Лакин бурадакы һадисә[illegible]дән, адамларын данышығы[illegible]дан истәр фәһләләрин, истә[illegible] мә'дән саһибинин, истәрсә дә Азәрбајчанын узаг рајонларында јашајанларын вәзијјәти үмумән ајдынлашыр. Әләлхүсус мә'дән ишчиләри, артыг, габагларындакы кими итаәткар дејилләр, саһибкарлара гаршы тәләбләр ирәли сүрүрләр. Мәсәлән, Әли Шәфи дејир: «...биз дә адамыг, адам баласыјыг; бир јемәк ичмәјә дә мачалымыз јохдур... — Донлуғум аздыр. Олур инди фантан олачаг, сән мәним донлуғуму артырмајырсан; доғрусу мән бу донлуг илә дајанмарам». Үмуми ичтимаи вәзијјәтин ағырлығындан ијирми јашлы Мирзә, еләчә дә Агдамдан оғлунун иши ардынча кәлмиш гырх јашлы Хансәнәм дә шикајәтләнир.

«Чәһаләт сәмәрәси, јахуд бир јетимин хошбахтлығы»нда чар мүстәмләкәчилији заманы халг маарифинә мүнасибәт мәсәләси гојулур. Һәлә о вахт чәсарәтлә көстәрилир ки, тәһсил анчаг пулладыр, зәһмәткеш балаларынын елмләри өјрәнмәси, јүксәк ихтисас газанмалары гејри-мүмкүндүр. Пјесдә Фаиг мүәллимин изтирабларынын чоху да бундан доғур. Бунунла јанашы, мүәллиф дини чәһаләт нәтичәсиндә авам зәһмәткешләрин маариф вә мәдәнијјәтдән узаглашдыгларыны да тәнгид етмишдир. Мәсәлән, касыблыгла доланан Дадаш киши өз оғлу Әсәди һәтта пулсуз да Гори дарүлмүәллиминә кондәрмәк истәмир. О, ахырда Фаиг мүәллими тәһгир едир. Бир тәрәфдән ичтимаи-сијаси зүлм, о бири тәрәфдән гаты чәһаләт тәзјиги, тәһдиди!.. Фаиг мүәллим од вә су арасында галан адамларын руһи сарсынтыларыны кечирир. Сәһһәт бу драматик сарсынтылар васитәсилә тамашачыларыны да һәмин ичтимаи бәлалара гаршы тәрпәдиб ојатмаға, һәрәкәтә кәтирмәјә чан атыр. Орада долајысы илә мүһүм бир мәтләбә дә тохунулур. Бу да—Загафгазијада кениш шөһрәт газанмыш Гори дарүлмүәллиминин тимсалында габагчыл рус педагожи елминә, маариф вә мәдәнијјәтинә дәрин рәғбәт вә инамын ифадәсидир.

«Тағы вә Нағы» пјесиндә даһа артыг вә ачыг шәкилдә үмумиләшдирилмиш сатирик монолог вә мүкалимәләрә раст кәлирик. Бир-биринин ардынча јазылан пјесләрдә Сәһһәтин дә ичтимаи шүуру, чәсарәти ардычыл сурәтдә артмыш вә күчләнмишдир. Папагчы Нағы заманәсиндән шикајәтләнәрәк дејир:

«Аллаһ кәссин белә күзәраны, аллаһ! А кишиләр, сәһәр-сәһәр дамағын чағ, ачырсан дүканыны, бир тикә алыш-вериш едәјәсән, һәлә отурмағыны көрүрсән... кирдовој кирди ичәри «Закрывај јес!». Күнаһкар олурсан, дејәсән «нә үчүн...», көрдүн бир дүртмә бојнунун ардына вурду ки, «пашолт... севодни падшаһ анадан олан күнү рабатај»... А киши, тәк падшаһ олса јахшыдыр: бунун арвады вар, оғлу вар, гызы вар, нәвәси вар, нәтичәси вар, нә билим ити вар, гурду вар, зирни вар, зибили вар. А кишиләр, адамы лап чана дојдурублар».

Беләликлә, Сәһһәтин пјесләриндә сатирик кәскинлијин әскилән јох, јүксәлән хәттини мүшаһидә едирик. Мөвзулар кенишләндикчә сатиранын ичтимаи әһатәси дә мүвафиг вүс'әт алыр.

Јери кәлмишкән гејд едилмәлидир ки, Һ. Чавидин «Ана»сындан сонра Сәһһәтин «Јохсуллуг ејб дејил»и драматуркијамызын тарихиндә икинчи мәнзум әсәрдир. «Чәһаләт сәмәрәси јахуд бир јетимин хошбахтлығы» исә Азәрбајчанда ушаг драматуркијасынын әсасыны гојан пјесләрдән биридир.

Сәһһәтин пјесләрини өз жанр хүсусијјәтләринә көрә ики гисмә ајырмаг лазымдыр. Биринчиси—комедијалардыр ки, бура «Нефт фантаны» илә «Тағы вә Нағы» дахилдир. Икинчиси — драмлардыр ки, бура «Јохсуллуг ејб дејил» илә «Чәһаләт сәмәрәси...» аиддир. Амма бу әсәрләрин арасына жанр бахымындан кечилмәз бир сәдд чәкмәк олмур. Мәсәлән, «Чәһаләт сәмәрәси...»ндә комик ситуасијалар һеч дә аз дејил. Интаһасы, онун жанрыны конфликтин башлыча истигамәти мүәјјәнләшдирир ки, бу истигамәт—комик јох, чидди сатирик-драматик сәчијјәдәдир.

Пјесләрә әкәр иштирак едән адамларын тәбиәти вә һадисәләрин инкишафы бахымындан јанашыларса, демәлијик ки, бунларын илк үчү характерләрә, дөрдүнчү—«Тағы вә Нағы» вәзијјәтләрә әсасланан сәһнә әсәридир. Әввәлки үч пјесин конфликти кими, сужети дә бир-бири илә мүбаризә апаран ики ичтимаи гүввә, бахыш, әхлаг өзүлү үзәриндә гурулмушдур. Һәрәкәтләр, данышыглар, һадисәләр адамларын характериндән доғур. Сонунчу пјесдә исә адамлар, мүхтәлиф гәрибә вә ејни заманда ибрәт көтүрүләчәк вәзијјәтләрә дүшүрләр.

Сәһһәтин пјесләриндә комедија жанры мүһүм јер тутур вә комизмә мејл даһа күчлүдүр. Мүәллифин күлүш доғурмаг үсуллары чүрбәчүрдүр. Һәр шејдән әввәл, драматург, комик образын нијјәти, мәгсәди вә ја вәзифәси илә онун һәрәкәтләри, данышыглары арасындакы ујғунсузлуглары нәзәрә чарпдырмагла күлдүрүр. Будур, «Нефт фантаны»нда Әли Шәфи өзүнү управлјајушчинин јеринә гојур, бура кәлиб кедәнләрлә, телефонда данышанларла елә рәфтар едир ки, бундан анчаг күлүш доғур. «Тағы вә «Нағы»да бир гоча гары отағы фүрсәт тапыб, ајры-ајрылыгда хәбәрсиз һәм Тағыја, һәм дә Нағыја кирајә вермишдир. Чүнки бири сәһәр евдән чыхыб ахшам кәлир, о бири ахшам чыхыб сәһәр евә кәлир. Онлар бир күн тәсадүфән отагда растлашырлар, үнванларына әрәб әлифбасы илә кәлән мәктубларын кимә — бир нәфәр хәтасилә Тағыјамы, Нағыјамы аид олдуғу барәдә мүбаһисәјә вә саваша башлајырлар. Хүсуси мәнфәәтләрин күдән бу адамлар нә шәхсән бир-бирини танıјыр, нә дә отағы тәрк едиб биринчи мәктубда чағырылдыглары өлүмчүл хәстә әмиләринин јанына кетмәк истәјирләр. Елә ки, икинчи мәктубда кишинин өлдүјүнү вә бөлүшдүрмәк үчүн бир күп гызыл галдығыны өјрәнирләр, һәр икиси мәктубун анчаг өзүнә мәхсус олдуғуну иддиа едир, нәһајәт, ајдынлашыр ки, онлар доғма әмиоғлудурлар. Пјесдә варланмаг еһтирасы нәтичәсиндә бир гисм адамын һеч нәси, һәтта гоһум-гардашыны да танымамасы ачы күлүш атәшинә тутулмушдур.

Мүәллиф мә'налы күлдүрмәјин башга үсулларындан да мәһарәтлә истифадә етмишдир. Мүкалимәләрдә кәскин ағылла вә ја гаты авамлыгла дејилмиш чаваблар, јени техники аваданлыгла садәлөвһчәсинә рәфтар, көзләнилмәјән анлашылмазлыг вәзијјәтләри, јериндә сөјләнилмәјән ифадәләр, мә'насы тәһриф олунмуш сөзләр, башга дилләрдәки ифадәләрин савадсызчасына тәләффүзү вә и. а. бу үсуллара дахилдир.

Сәһһәтин драматуркијасында реализмин әсаслы әламәти пјесләрдә јалныз ичтимаи шәраит вә инсан характерләринин һагигәтә үјғун тәсвири дејил, ејни заманда бүтүн типләрин өз тәбиәтинә, јашына, пешәсинә, савадына, руһи һалына мүвафиг данышдырылмасыдыр. Мүәллифин истәр мәнзум, истәр мәнсур пјесләриндә мүкалимәләр тамамилә тәбиидир, данышыг тәрзинә чох јахындыр.

Даһа бир мәзијјәти дә нәзәрә чатдырмаг ваҹибдир. Пјесләриндә даим һәјат һәгигәтләринә садиг галан мүәллиф тәкчә мәнфи образ вә һадисәләрлә кифајәтләнмәјиб, јери кәлдикдә мүсбәт—намуслу, фәдакар адамлары да билавасите әкс етдирир.

Сәһһәтин драм әсәрләри вахтилә тамашаја гојулмушдур. Хүсусилә «Тағы вә Нағы»нын совет дөврүндә «Тәблиғ вә тәнгид театры»нда дәфәләрлә ојнандығы мә'лумдур. Бу пјесләри мүвафиг драм коллективләринин нәзәрдән кечирмәси вә бә'зиләрини сечиб сәһнәјә чыхармасы инди дә тамашачыларымыз үчүн фајдалы оларды. Хүсусијјәтчилик, сахтакарлыг, сәрхошлуг, икиүзлүлүк, әхлаг позғунлуглары илә мүбаризәдә Сәһһәт инди дә бизә көмәк көстәрир.

Һ. ОРУЧӘЛИ

ШАИР-РӘССАМ

АББАС Сәһһәт лирикасы доғма тәбиәтин фүсункар көзәллијини тәсвир едән еһтираслы мисраларла зәнкиндир. Ушаглыгдан әзбәр билдијимиз бу ше'ри бир даһа јада салаг:

Од тутуб гырмызы атәшлә јенә јанды үфүг.
Шәфәгин гырмызы рәнки илә ишыгланды
үфүг.
Бир гәдәр чајдан узаг од галамыш дағда
чобан.
Ојадыр өз сүрүсүн отлаја јајлагда чобан.
Јумушаг кәј чәмәнин үстә дүшүб шеһ кечәдән
Исти јохдур, һәлә вар бир балача меһ кечәдән.
Ағ думанлар учалыр, кој үзүнә дағлардан,
Чох сәриндир һавасы, нечә бу јајлаглардан.
Күн чыхыр, көјдә булуд гырмызы рәнкә
бојаныр.
Кәндлиләр чох јорулуб, ујгудан инди ојаныр...

Шаирин дикәр ше'рләринә мүрачиәт етмәсәк дә, елә бу мисраларда көзләримиз өнүндә сон дәрәчә тә'сирли, инсанда романтик әһвал-руһијјә ојатмаға гадир олан көзәл бир табло чанланыр. Мән истәр-истәмәз, рәссамларымызын јарадычылығында буна охшар мәнзәрәләр ахтарырам. Сәттар Бәһлулзадәнин «Гызбәнәвшәјә кедән јол», «Гудјалчај саһили», јахуд «Чичәкләнән торпаг» мәнзәрәләрини хатырлајырам... Әлбәттә, бу бәнзәјиш ше'рдәки тәсвирләрлә шәкилләрдәки мәнзәрә мотивләринин ејнилијиндә дејил, тәбиәт тәсвирләринин поетик вүс'әтиндәдир, көзәллијә вурғун олан һәр ики сәнәткарын—шаир-рәссамын вә рәссам-шаирин дүнјакөрүшүндәдир, көзәллијә мүнасибәтиндәдир.

Аббас Сәһһәт ше'рләриндә мән бир дә, импрессионистләрин мәнзәрәләри үчүн сәчијјәви олан нишанәләри көрүрәм. «Шәфәгин гырмызы рәнки илә ишыгланан үфүг» бизә Клод Моненин «Импрессион» мәнзәрәсиндән мә'лум дејилми?.. Бу охшар мотивләри мисал кәтирдијим заман һеч дә демәк истәмирәм ки, Сәһһәт, јарадычылығына јахшы бәләд олдуғу (буна мән әминәм) импрессионист рәссамын мәнзәрәсиндән тә'сирләнмишдир. Биз әсримизин әввәлләриндә Русијада вә бир сыра гоншу өлкәләрдә әдәбијјатда, инчәсәнәтдә импрессионизм тә'сиринин һәлә дә күчлү олдуғуну нәзәрә алмаја билмәрик. Франсыз ше'рини вә шүбһәсиз, франсыз сәнәтинә јахындан бәләд олан Азәрбајчан шаиринин импрессионизмдән дә гидаландығы мүмкүн олан бир ишдир.

Аббас Сәһһәтин тәбиәт тәсвирләри илә билавасите әлагәдар олан бир чәһәти дә гејд етмәк истәрдим: шаирин өз мәнзәрәләринә ашыладығы ичтимаи мәзмуну. Сүбут үчүн башга ше'рләрә мүрачиәт етмәјә лүзум јохдур. Елә јухарыдакы поетик мисралары бир да охусаг көрәрик ки, Сәһһәтин мәнзәрәләри инсанла, хүсусилә зәһмәткеш инсанла бағлыдыр. Дағда өз сүрүсүнү ојадан чобанлар, күнәшин илк шуалары илә биркә ојанан кәндлиләр... Бунларын һамысы тәбиәти зиннәтләндирән поетик образлардыр.

Нәһајәт, Сәһһәтин тәбиәт тәсвирләри белә бир фикри дә сөјләмәјә һагг верир: бу гүдрәтли шаир јәгин ки, рәссамлыг вәрдишинә дә малик олмушдур.

Мүрсәл НӘЧӘФОВ